

VEBLEN'İN İKTİSAT SOSYOLOJİSİNİN SOSYAL VE KAVRAMSAL İLİŞKİSELLİK ÜZERİNDEN DÜŞÜNÜLMESİ

Bahar ARAZ¹ ve Derya Güler AYDIN²

 ¹ Doç.Dr., Başkent Üniversitesi, Ticari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret Bölümü, bahararaz@hotmail.com

 ² Doç.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, dgaydin@hacettepe.edu.tr

Başvuru Tarihi/Application Date: 12 Temmuz 2019

Kabul Tarihi/Acceptance Date: 30 Kasım 2019

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, önemli bir eski kurumsal iktisatçı olan Veblen'in çalışmalarının iktisat sosyolojisine sosyal ve kavramsal ilişkisellik üzerinden dahil edilebileceği düşüncesidir. Çalışmada, aynı zamanda sosyolojik kavramlar olan kültür, alışkanlık, içgüdü, gösteriş tüketiminden yola çıkılarak, Veblen'in iktisat sosyolojisi yaklaşımı ele alınacaktır.

Veblen'in analizinde iktisadi alanın toplumsal alana gömülü olduğunu ve toplum ve bireyin ilişkiselliğinin dikkate alınması gerektiği ileri sürülebilir. Bu, aynı zamanda sosyal ontolojinin ayırteci bir özelliği olup, Veblen'in yöntem tercihinin de bir sonucudur. Bu bağlamda çalışma, sosyal ontoloji temelinde, Veblen'in iktisat sosyolojisinin kavramsal ilişki yönüne de dikkat çekmekte ve böylece Veblen'in iktisat sosyolojini gözler önüne sermektedir.

ABSTRACT

The aim of this study is that Veblen, an important old institutional economist, can be included in the economic sociology through social and conceptual relationality. In this study, Veblen's economic sociology will be discussed by sociological concepts such as culture, habit, instinct and conspicuous consumption.

In Veblen's analysis, it can be argued that the economic sphere is embedded in the social sphere and the relationship between the society and the individual should be taken into consideration. This distinctive feature of social ontology is a result of Veblen's methodology. Within this frame, the study draws attention to the conceptual relationality aspect of Veblen's economic sociology on the basis of social ontology and thus reveals Veblen's economic sociology.

Anahtar Kelimeler: Veblen'in İktisat Sosyolojisi, Sosyal Ontoloji, Kavramsal İlişkisellik

Keywords: Economic Sociology of Veblen, Social ontology, relationality.

1. Giriş

İktisadi sosyoloji, esas olarak sosyologların bir alanı olmakla beraber pek çok iktisatçının çalışmalarını bu alan içerisinde değerlendirmek mümkündür. Schumpeter *İktisadi Analiz Tarihi* (1954) adlı eserinde iktisat tarihi kadar iktisadi sosyolojiye önem verilmesi gerektiğini ortaya koyar (Schumpeter, 1954: 9). İktisadi sosyolojinin, iktisadi kurumların ortaya çıkışını analiz eden çerçevesi, iktisadi sosyolojiyi, iktisatçılar ve sosyologların ilgisini çeken ortak bir alan haline getirmiştir. İktisadi sosyoloji kavramının kullanımı iktisatçılar tarafından ilk kez, W. Stanley Jevons (1879) (Jevons, [1879] 1965), sosyologlar tarafından ise, klasik sosyolojinin ortaya çıkış tarihine paralel olan 1890 ile 1920 yılları arasında, Weber ve Durkeim'in öncülüğünde olmuştur (Smelser and Swedberg, 2005: 7). Marx ([1857-1858] 1973), Polanyi (1944), Schumpeter (1943), Pareto (1963) gibi iktisatçılar ile Weber (1997), Durkheim ([1893] 1984), Simmel (1909), Parsons ve Smelser (1956), Sombart (1902-27, 1930, 1935) gibi sosyologların çalışmaları, iktisat sosyolojisi alanındaki akla gelen ilk çalışmalardır (Smelser and Swedberg 2005).

Marx, kapitalist toplumun hareket yasalarını incelediği çalışmalarında, toplumsal evrim sürecini toplumsal sınıfların değişimden yola çıkarak ortaya koymuştur. Weber'de, kapitalizmin ortaya çıkışında etkili bir faktör olan Protestan Ahlakı, iktisadi ve toplumsal faktörlerin birbiri üzerindeki etkisine işaret eder (Güler Aydın- Özer İmer, 2017). Bu bağlamda, iktisat sosyolojisi, iktisadi, politik, kültürel, hukuki ve kurumsal alanları birbiri ile ilişkisi üzerinden analiz eder. Durkheim'in *The Division of Labor in Society* (1893), isimli eseri iktisat sosyolojisi alanında önemli sayılabilecek temel çalışmalardan birisidir. Durkeim bu çalışmasında, ilkel toplum yapılarından daha gelişmiş bir işbölümünün söz konusu olduğu modern toplum yapısına dönüşüm sürecinin dinamiklerini iktisadi ve toplumsal değişkenler üzerinden incelemiştir. Sosyolojik çıkarı (*sociological interest*) dikkate alan Simmel (1909), Durkeim'a benzer biçimde iktisadi süreci, iktisadi olmayan olgularla birlikte analiz etmiştir. Schumpeter'in iktisadi gelişme teorisinde kullandığı içsel değişkenler iktisadi ve toplumsal nitelikte olup, Schumpeter'in emperyalizm, vergi devleti ve kapitalist dönüşüm sürecine ilişkin değerlendirmeleri, iktisadi sosyoloji alanına dahil edilebilir (Güler Aydın, 2018). Polanyi'nin *Büyük Dönüşüm* (1944) isimli eserinde kullanıldığı "gömülülük" (*embeddedness*) iktisadi sosyoloji içinde yer alan kavramların başında gelir. Polanyi'ye göre iktisadi alan, toplumsal alana gömülüdür. Parsons'ın iktisadi sosyoloji alanında yaptığı katkıları, Smelser ile birlikte kaleme aldığı *Economy and Society* (1956) isimli çalışmada bulmak mümkündür. Sosyal sistemlerin genel teorisinin incelendiği bu eserde, iktisadi ve toplumsal alanlar, bu sistemin iki önemli bileşenini oluşturur. Pareto'nun sosyolojik çalışmaları iş çevrimleri üzerine analizinde ve rantçılara karşı spekülâtörler konusunda yaptığı açıklamalarda karşımıza çıkar (Pareto, [1916] 1963). Sombart'ın iktisadi ruh, düzen, teknoloji gibi kavramlar yoluyla ve tarihsel bir yöntemle ortaya koyduğu iktisat sosyolojisinin temelinde de, iktisadi ve toplumsal değişkenlerin birbiri ile olan ilişkisi vardır (Smelser and Swedberg, 2005). Bu bağlamda, iktisat sosyolojisi yukarıda da belirtildiği gibi, kurumsal analize ve iktisadi ve toplumsal alanın birbiri ile olan karşılıklı etkileşimine dayanır.

Bu çalışmanın temel argümanı, kurumsal iktisatçıların önde gelen isimlerinden Veblen'in çalışmalarının da iktisat sosyolojisi alanında değerlendirilebileceği ve böylesi bir çerçevenin iktisadi ve toplumsal alanı analiz ederken farklı ve derinlikli bir alternatif olabileceği düşüncesidir. Çalışmada, esasında sosyolojik bir kavram olan kültür, alışkanlık, içgüdü, gösteriş tüketimi gibi kavramların Veblen'in iktisadi analizindeki rolü tartışılarak, iktisat sosyolojisi analizi ortaya konulacak ve böylece iktisadi ve toplumsal alanın birbiri ile karşılıklı etkileşim içinde olduğu bir kez daha gözler önüne serilecektir. Schumpeter'in *İktisadi Analiz Tarihi* (1954), isimli eserinde belirttiği gibi, teori tarih istatistik ile birlikte iktisat sosyolojisi iktisadi analizin dört tamamlayıcı unsurunu oluşturmaktadır. Özellikle, Veblen'in analizi dikkate alındığında, aynı zamanda bir yöntem tercihiyle birlikte gelen bu tamamlayıcılık ilişkisi, iktisat sosyolojisini ortaya koyan kavramlar özelinde tartışılabilir. Bu kavramlardan önce, Veblen'in yöntemin sosyal ontolojik boyutunun incelenmesi gerekir.

2. Veblen'in İktisat Sosyolojisinin Yöntemine Dair: Sosyal Ontoloji

Kurum ya da kısaca herhangi bir sosyal varlık, bu varlığın doğasını inceleyen sosyal ontoloji ile uyum içinde olmalıdır. Sosyal gerçeklik insanın varlığına (*human being*) bağlı bir olgu olup, Veblen'in evrimsel düşüncesi ve bu düşünce temelinde ortaya koyduğu toplum analizinin yöntemi sosyal ontolojiye dayanmaktadır. Bu çerçevede, öncelikle Veblen'in evrimsel ve kurumsal yaklaşımının, yöntemsel düzeyde sosyal ontoloji bağlamında ele alınması ve böylece sosyal gerçekliğin doğasının incelenmesi gerekir.

Son yıllarda, toplumsal alanın varlığı ve doğa ile ilgili felsefi araştırmalar, felsefenin bir alt dalı olan ve sosyal ontoloji olarak tanımlanan zengin bir literatürün varlığıyla birlikte ortaya çıkmıştır. Archer (1995, 2000), Bhaskar (1975, 1989), Lawson (1997, 2003, 2012) ve Searle (1995, 2010) gibi yazarlar, sosyal ontolojinin gelişmesine önemli katkılar sağlamış ve sosyal alanın genel özelliklerini daha detaylı bir biçimde ortaya koymuşlardır. Veblen'in sosyal ontoloji temelindeki yöntemini ele almadan önce, ontoloji kavramının tanımlanması faydalı olacaktır.

Ontoloji, yunanca 'varlık' anlamına gelen 'onto' ve bilim olarak yorumlanan 'logos' tan oluşur ve kısaca, varlık bilimi olarak anlaşılır. Bu bağlamda ontoloji, en azından iki farklı "anlamı" içinde barındırmaktadır; belirli varlıkların doğası ile ilgili incelemeler de dahil olmak üzere, neyin var olduğuna dair çalışma ve varoluşların nasıl var olduğunun incelenmesi (Lawson, 2015b,19). Felsefenin bir alanı olan sosyal ontoloji ise toplumsal gerçekliği araştırır ve toplumsal olgunun varlığının doğası üzerine sorular sorar ve böylece örtük (*implicit*) bir biçimde, toplumsal alana özgü birtakım özellikleri ortaya koymaya çalışır (Searle, 1995; Lawson 2015b). Searle (2010: ix)'e göre sosyal ontoloji, "insanın toplumsal kurumsal gerçekliğinin- filozofların öz ve ontoloji olarak ifade ettikleri şeyi- temel doğası ve varoluş biçimini açıklar". Lawson (2015b, 21) ise, sosyal ontolojinin bütün olarak toplumsal alanın incelenmesi olduğunu belirtir ve ona göre "sosyal alan [...] oluşumu / var oluşu ve / veya devam eden varlığı ile en azından, zorunlu olarak insanlara ve onların etkileşimine bağlı olan tüm olguların, varlıkların, özelliklerin alanıdır" (Lawson, 2015b: 21). Lawson¹, sosyal ontoloji tanımında, insan ve insanların birbiri ile etkileşiminin önemini vurgular. Lawson'a göre bu durum, toplumsal alanın varoluşunun temel koşuludur ve "insan, insan olma vasfıyla her zaman sosyal ilişkiler içerisindedir" (Lawson, 2012: 369) ve bu özelliği dolayısıyla insan, sadece toplumsal değil aynı zamanda ilişkisel bir varlıktır. Lawson'ın sosyal ontolojisinin temelini esas olarak bu ilişkisellik oluşturur² ve böylece toplumsal gerçeklik birbiriyle ilişkili toplumsal yapılardan oluşur. Ona göre, "[s]osyal yapı [...] insan eylemleri ve etkileşimlerinin ortaya çıkan özellikleri (*emergent property*) olup, bireyleri topluluklar olarak ilişkisel biçimde örgütleyen kolektif uygulamaları (*collective practice*), kabulleri, konumları, kuralları, hakları, yükümlülükleri ve benzerini bir araya getiren genel bir kategoridir. Dolayısıyla, sosyal yapı, ortaya çıkan (*emergent*) organizasyonlardan biridir. Böyle bir yapı [...] kolaylaştırmak ve koordine etmek için hizmet ettiği bireysel faaliyetlere

¹ Tony Lawson (1997, 2012, 2013), sosyal ontoloji konusundaki çalışmalarını yıllar içinde geliştirerek, sosyal ontoloji literatürüne önemli katkılar sağlamıştır. İlk olarak, 1997 yılında yayınlamış olduğu kitabı, *Economics and Reality* (1997) ile heterodox iktisat geleneği içinde farklı bir bakış açısı sunarak ekonominin yöntemine ilişkin eleştirisini, Bhaskar'ın eleştirel gerçeklik felsefesi temelinde sunmuş ve ana akım iktisadın gerçekçi olmayan varsayımlarını ontolojik bir perspektiften ele almıştır. Lawson, daha sonraki çalışmalarında, toplumsal deneyimleri ve insan deneyimlerinin özelliklerini ve toplumla insan arasındaki ilişkiselliği daha da detaylı bir biçimde inceler. *Reorienting Economics* (2003) isimli kitabı, Lawson'ın sosyal ontolojiyi merkeze aldığı ve görüşlerini bu temel doğrultusunda geliştirdiği çalışmasıdır (Lawson, 2003: xvi). Yakın zamanda ki çalışmaları fizikteki gelişmeler ışığında, insan eylemlerini açıklarken, süreç içinde örgütlenme kategorisini (*organisation-in-process*) vurgular ve doğalcı (*naturalist*) yaklaşımını daha da temellendirir. Kısaca, Lawson, doğa bilimlerine atıfta bulunarak, örgütlenme ve süreç kavramlarını açıklar (Lawson, 2012, 2013 ve 2015b). Bu çalışmaların hepsindeki ortak nokta, insan eylemlerinin normatif yapısını ortaya koyması olduğu ileri sürülebilir.

² Cambridge Üniversitesinde, *Cambridge Social Ontology Group* (CSOG) uzun yıllardan beri eleştirel gerçekçilik temelinde sosyal ontoloji araştırmaları sürdürmektedir. Lawson'ın önderliğinde çoğunluğu ekonomistlerden oluşan grubun sosyal ontolojiye olan ilgileri, iktisatta yöntemsel bir sorunun var olduğu, dolayısıyla sosyal bilim ve sosyal teorinin farklı perspektiften ele alınması gerekliliği ihtiyacından doğmuştur. Grubun sosyal ontoloji anlayışı, eleştirel gerçekçilik (*Critical Realism*) temelinde felsefeci Roy Bhaskar'ın (1975,1979) çalışmalarına dayanmaktadır.

bağımlı olup, ontolojik ve nedensel olarak bu bireysel faaliyetlere indirgenemez bir biçimde ortaya çıkmaktadır” (Lawson, 2012: 372). Kısaca, toplumsal alanı oluşturan yapılar, insanın birbiri ile etkileşiminin ürünüdür. Bununla birlikte bu yapılar, onları yaratan insanın eylemlerini düzenledikleri ve örgütledikleri ölçüde, insan varlıklarının etkileşimlerine indirgenemeyecek bir biçimde var olurlar. Buna karşın, toplumsal yapıların varlığının, var olan yapıları yeniden üretmek için, insanların eylemleri ve etkileşimlerine bağlı olduğunu da belirtmek gerekir. Bir başka ifade ile, “...toplumsal yapı [...] sürekli olarak, niyetli veya niyetli olmayan bir biçimde dönüşmektedir” (Lawson, 2012: 373). Özetle, eleştirel gerçekçi sosyal ontolojiye göre, ya da ilişkisel sosyal ontolojiye göre, sosyal yapılar ve dolayısıyla toplumsal gerçeklik, insanın eylemlerine sürekli olarak bağımlı bir biçimde var olur. Kısaca, sosyal gerçeklik, doğal olarak dinamik, oluşumsal (*processual*) evrimsel ve yapılandırılmıştır (Lawson, 2012). Böylece, toplumsal yapılar insanlar tarafından öngörülmekte (*presuppose*), ancak insan, bu yapıları sürekli olarak yeniden üretmekte ve dönüştürmektedir (Lawson, 1997, 2003, 2012, 2013). Bu nedenle toplum, aynı zamanda insan eyleminin ürünüdür. Bu karşılıklı ilişki -toplumdan insana ve insandan topluma- yeniden üretim veya dönüşümün toplumsallaşması olarak ifade edilebilir. Kısaca, insan ve sosyal yapılar birbirlerini önceden varsayarlar ve birbirini sürekli dönüşüm sürecindeki varlıklar olarak görürler ve bu nedenle, insan ve sosyal yapılar arasında ontolojik öncelik yoktur ve insan ve sosyal yapılar, birbirlerine ontolojik ve nedensel olarak indirgenemezler. Daha açık bir ifadeyle, insan ve sosyal yapıların var oluşları ve sahip oldukları nedensel güçler birbirleri üzerinde bir öncelik yaratmaz ve herhangi biri bir ayrıcalığa sahip değildir. Bhaskar’ın (1998:36) belirttiği gibi, “insanlar toplumu yaratmazlar. Çünkü her zaman onu öngörürler ve onların eylemleri için bu gerekli bir koşuldur”. Bu bağlamda, sosyal yapı dinamiktir ve bu yapının her zaman değişimi ve niyetlenmemiş yeniden üretimi söz konusudur. Marx’ın (1973: 265) da belirttiği gibi “toplum bireylerden oluşmaz, bireylerin içinde bulunduğu ilişkilerin toplamıdır.” Böylece, toplumlar bireylerden ziyade, ilişkilerin ürünüdür ve toplumsal alan varlığı, zorunlu olarak insanlara ve onların etkileşimlerine bağlı olan olgular kümesi olarak anlaşılmalıdır (Lawson, 2015b).

Yukarıda da ifade edildiği gibi, sosyal alan, ortaya çıkma özelliğine sahiptir ve bu özellik, Lawson’ın sosyal ontolojisinin temelidir. “Ortaya çıkma” önceden var olan bir olgunun, bir şekilde ortaya çıktığını, daha önce görülmemiş bir yeniliği (*novelty*) ifade eder. Lawson’a göre, daha önce, ortaya çıkan olgular, önceden var olan unsurların yeniden bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan yeni bir bütün olarak ya da özellik olarak ortaya çıkmaktadır. Bu durumda, ortaya çıkan bütünlüğün ilişkisel organizasyonu, bütünlüğün temel bir özelliğini teşkil eder (Lawson, 2013). Özetle, Lawson sosyal ontoloji konusundaki çalışmalarında, sosyal olguların varoluşunun ve yeniden üretiminin zorunlu olarak insan etkileşimlerine bağlı olduğunu belirtmiştir. İnsan etkileşimine bağlı olarak ortaya çıkan yapıların, önceden var olan doğal (*natural*) bir gerçekliğe nedensel ve ontolojik olarak indirgenemez olduğunu belirtir (Lawson, 1997, 2003).

Lawson’ın ilişkisel sosyal ontolojisi (*relational social ontology*) Veblen’in evrimsel analizine uygun bir yöntem olarak düşünülebilir. Özellikle, Veblen’in kümülatif nedensellik anlayışı, kuramının temelini oluşturmakta ve ilişkisel sosyal ontolojiyle benzer nitelikler göstermektedir. Veblen’in iktisat sosyolojisi içerisinde ele aldığımız alışkanlık ve içgüdü, toplumların evrimi ve girişimcilik kavramlarının temeli bu birikimli nedenselliğe dayanmaktadır. Veblen’de toplumların evrimi, insanların birbiriyle etkileşimi sonucunda ortaya çıkan düşünce alışkanlıklarının yarattığı kurumsal yapıyla ilişkilidir ve bu yapılar, bir önceki yapıyla nedensellik ilişkisi içerisinde yeni bir yapıya dönüşmektedir. Ortaya çıkan yeni yapılar var olan normları da dönüştürmektedir. Normların kalıcılığı, toplumsal eylemin yeniden üretilebilmesi için gerekli bir koşuldur (Martins, 2014: 198). Bu bağlamda, kümülatif nedensellik, Veblen’de toplumsal alanın doğasını ve evrimini açıklamada çok önemli bir yerde durmaktadır (Davis, 2016). Bu çerçevede, sosyal alan sürekli değişim ve dönüşüm içindedir. Kümülatif nedensellikte, toplumsal alanda herhangi bir neden-sonuç diziliminden söz etmek mümkün değildir. Bir başka deyişle Veblen’in analizinde, toplum, birey, kurumlar birbirini etkilerken aynı zamanda birbirinden etkilenir ve aralarında bir öncelik ve süreklilik sıralaması yapmak mümkün değildir. Bu ilişkisel sosyal yapının, yöntemsel olarak Veblen’in iktisat sosyolojisinin temelini oluşturduğu ileri sürülebilir. Veblen’in iktisat sosyolojisinin bu yöntemsel

temel üzerinden okunabilecek izleri, alışkanlık, girişimci, toplumların evrimi, yabancılaşma ve gösteriş tüketimi ile ilgili analizlerinde bulunabilir.

3. Veblen'in İktisat Sosyolojisinin Temel Unsurları

3.1. Alışkanlık ve İktisat Sosyolojisi

Kurumsal iktisadın önde gelen temsilcisi Veblen'i, iktisat sosyolojisi temelinde ele aldığımızda, akla ilk olarak, onun insan doğasını vurgulayan alışkanlık ve içgüdü kavramları gelmektedir. Bu kavramları Veblen'in ele alma biçimi, bazı yazarların Veblen'i pragmatist gelenek içerisinde değerlendirmelerine yol açmaktadır. Örneğin Hodgson, 2004; 2007 ve Kilpinen, 2004, Veblen'in alışkanlık anlayışını pragmatizm çerçevesinde ele alır ve Veblen'in yaklaşımının pragmatizm önde gelen temsilcisi Dewey'in yaklaşımı ile uyumlu olduğunu belirtirler. Pragmatist gelenekte alışkanlık, yeterlilik veya kapasite ile ilişkili olup, bilişsel terimler cinsinden açıklanır (Cohen, 2007). Bir başka görüş, Veblen'de alışkanlığın tekrar eden davranışları ifade ettiğidir ve bu çerçevede, içgüdünün alışkanlıktan ve alışkanlığın tasarlama ve seçimden önce gelen bir eylem hali olduğu ileri sürülür. Bu yaklaşım, Lawson'ın Veblen okumasıyla benzerlik göstermekte ve böylece sosyal ontolojik bir çerçeveye de sahip olmaktadır. Lawson'a göre Veblen'in alışkanlık kavramı, Pragmatik gelenekten farklı olup, Veblen'de alışkanlık tekrar eden davranışlardan meydana gelir (Lawson, 2003, 333-335; 2015a). Bu yönüyle, içgüdü ve alışkanlık kavramları Veblen'in toplum ve daha genel bir ifadeyle kurumsal analizinde çok önemli bir yerde durmaktadır. Bununla birlikte, Veblen insan doğasını alışkanlık ve içgüdü kavramları temelinde bir bütün olarak ele alır. Kurumların temelini oluşturan düşünce alışkanlıkları geçmişte edinilen davranışlardır³. Bu bağlamda, ereksellik (*teleology*) önemlidir ve Veblen, insan eylemlerinin ereksel yapısına dikkat çekerek, içgüdülerin ereksel olduğunu belirtir. Bunun yanında, özellikle insanların kısa dönemli hedeflerine nasıl ulaştıkları ile ilgilenmez (Lawson, 2015a). Veblen insan eylemlerinin ereksel olduğunu hemen her çalışmasında dile getirmiştir. Örneğin, Veblen'e göre iktisadi eylemler tamamen erekseldir, "...[İ]nsan daima ve her yerde birşeyler yapmayı arar...ekonomik topluluğun üyeleri olarak yaşamamız için gerekli olanı yapmak zorunda olduğumuz sürece, yaşamın bir ereksel aktivite içinde olduğu gerçeği bir genel bir durum olarak kalır" (Veblen, 1898,75).

Veblen insan eylemlerinin erekselliğinde Kant'ın düşüncelerini göz önünde bulundurur. Kant, *Critique of Judgement* (1884) çalışmasında, insan eylemlerinin o eylemi yaratan nedenden ayrı olamayacağını ifade eder. Kısaca, Veblen'e göre insanlar eylemlerinde amaçsız veya rasgele bir biçimde davranmak yerine eylemlerinin sonucunu bilmek isterler⁴ (Veblen, 1884: 176).

Veblen'in, insan doğasını bir bütün olarak ele aldığı toplum analizinde, içgüdü kadar alışkanlık kavramı da önemlidir (Waller, 1988). İçgüdüler doğrudan toplumsal yapıyı belirlememekle birlikte, içinde bulunulan kültürel yapı tarafından şekillendirilir (Latsis, 2010). Bu bağlamda, kurumlar yaygın düşünce alışkanlıklarının ürünü olup, birikimli nedensellik temelinde, kolektif insan eylemlerini kapsar. Böylece, Veblen'de, insan davranışını etkileyen temel faktörün düşünce alışkanlıkları olduğu ileri sürülebilir (Veblen, 1899). Kurumların temeli olan düşünce alışkanlıkları aynı zamanda toplumsal yaşamdaki ilişkiselliğin de mihenk taşıdır. (Veblen, 1909). Veblen insanın toplumsal çevresi ile olan ilişkisinin önemini şu şekilde ifade eder, "Diğer hayvanlar gibi insan, içinde yaşadığı çevrenin sağladığı uyarıcılara yanıt veren ve bir tür alışkanlık ve eğilim yaratan bir türdür. Ancak, diğer hayvanlardan daha yüksek bir derecede insan zihinsel olarak, rehberlik ettiği alışkanlıkların içeriğini özümser ve bu alışkanlıkları ve eğilimleri benimser. İnsan akıllı bir ajandır" (Veblen, 1898: 80). Bu yönüyle alışkanlık, Veblen'in kurumlarla ilgili fikirlerini anlamak için gerekli ve önemli bir araçtır.

³ Veblen'in evrimsel teorisi insan doğasının görelisi olarak içgüdü temelinde statik olduğunu belirtir. Toplumdan topluma ve çeşitli ırksal gruplar arasında farklılık gösterse bile, içgüdü temelinde insan doğası durağan bir yapıya sahiptir. Toplumların evriminde en uzun tarihsel dönemi kapsayan vahşilik (*savagery*) döneminden itibaren çok önemli değişimler göstermemiştir. Bu açıdan, içgüdüler geçmişten edinilmiştir (Latsis, 2010).

⁴ Pragmatistler ve özellikle Dewey, ısrarlı bir biçimde planlama paradigması veya önce zihin üzerinde durur ve hem içgüdünün hem de alışkanlığın herhangi bir bilinçli amaç amaç içerdiğini belirterek, insanların önce zihinde plan yaptığı konusunda diğer pragmatistlerle ortak görüş içindedir (Dewey 1922).

Veblen kurumları, 1899 yılında yayımlanan *The Theory of Leisure Class (1899)*' da düşünce alışkanlığı biçimleri olarak tanımlanmaktadır. Kendi ifadesiyle "...[K]urumlar... düşünce alışkanlıkları.....geçmiş zamanlardan edinilir. (Veblen, 1899: 190-191), ve "...[Ö]zünde kurumlar, bireylerin ve toplumun belirli işlevleri ve ilişkileri ile ilgili yaygın düşünce alışkanlıklarıdır" (Veblen, 1899: 190). Yerleşik düşünce alışkanlıklarını bir birey ya da bir grup insan, doğal olarak sadece bir günde yaratamaz, "(...) eylem veya davranış için kabul edilen gerekçelerin sürekliliği topluluğun tüm üyeleri için yerleşik ve ortak olmalıdır" (Lawson, 2015a: 1001). Dolayısıyla Veblen'de alışkanlık, insan davranışının önemli bir ayırt edici özelliğidir⁵.

Daha önce de belirtildiği gibi, alışkanlık, pragmatist gelenekte olduğu gibi, eğilim ve kapasite ile ilişkili olsa bile, onunla aynı anlama gelmez. Örneğin, kapasite, belirli bir davranış biçimi dahil olmak üzere bir şeyi başarabilmek için gerekli bir yetenek veya potansiyel olarak tanımlanır (Lawson, 2015a). Herhangi bir kapasite toplumsal alanda realize olmadığı sürece bir anlam ifade etmez. Bu çerçevede, Veblen'de alışkanlığın öncelikle toplumsal alanda varolması ve belli şartlarda tekrarlanması gerekir; kurumlar bu ortak yerleşik düşünce alışkanlıklarının ve veya tekrarlanan davranışların bir ürünü olarak ortaya çıkar (Veblen, 1909: 626). Bununla birlikte, Veblen'e göre, bütün kurumlar özünde durağan olmasına rağmen, düşünce alışkanlıklarıyla birlikte değişir. Lawson (2015a), bu değişimi Veblen'in alıştırma (*habituation*) kavramı ile ilişkilendirir. Alıştırma, değişen sosyal çevrenin alışkanlıklar üzerindeki etkisini ifade eder. Lawson bu kavramı bir örnekle açıklamaktadır.

"..... [B]u durum bazı konut binalarına yakın bir yerden geçen yeni inşa edilmiş bir demiryolu hattının hizmete girmesiyle ortaya çıkabilir. Trenlerin gece boyunca park edilip temizlendiğini, ancak her sabah çok erken çalışmaya başladığını varsayalım. Çalıştıkları ilk sabah, alışılmadık sesler tarafından uyandırılan, istemsiz olarak hattın yakınında yaşayan birçok insanı hayal edelim....., zaman geçtikçe ve sesler aşına hale geldiğinde, bu bireylerin en azından bazılarının söz konusu seslere alışmaları....., alışkanlık süreci olan tekrarlanan seslere maruz kalmadan kaynaklanan bir uyarıma tepkidir ....." Bununla birlikte, tren seslerinin etkilediği insanlar günlük rutinlerini değiştirmeye başlarlar; bu çevrede daha önce var olmayan yerel kahvaltı yerleri ve kafeler açılacaktır" (Lawson, 2015a: 1011).

Kısacası, değişen alışkanlıklar Veblen'de yeni kurumların ortaya çıkmasına neden olur ve böylece kurumlar bireysel alışkanlıkların bir ürünü olup, alışkanlık ise belli sosyal çevrede tekrarlanan davranış olarak karşımıza çıkar. Kurumsal değişiklikler de düşünce ve davranış alışkanlıklarında değişikliklere neden olabilir. Kurumlar davranışımızı kısıtlar ve alışkanlıklarımızı belirli şekillerde geliştirir (Latsis, 2010). Bu durum bizi kültürün büyümesine kadar götürür. Veblen, *Marginal Utility* (1909) adlı çalışmasında, insan davranışı kurumların bir yansıması, kurumlarsa bir alışkanlığın gelişmesi olarak açıklanır. Bu bağlamda, kültürün büyümesi, kümülatif bir alışkanlık dizimidir ve bunun yolları ve araçları, insan doğasının alışılmadık bir biçimde ve kümülatif olarak değişen sosyal durumlara tepkisi olarak tanımlanabilir (Veblen, 1909: 628). Alışkanlıklar ve kurumsal değişim arasında bir nedensellik ve öncelik sıralaması yapmak güçtür ve birbirine indirgenemez. Bu özelliği nedeniyle Veblen de alışkanlık kavramının, sosyal ontolojinin öngördüğü ilişkisellik ile tutarlı ve aynı zamanda Veblen'in iktisat sosyolojisi açısından önemli olduğunu belirtmek gerekir.

3.2. Girişimci Tipleri ve İktisat Sosyolojisi

Kapitalist sistemin evrimsel ve bütüncül analizini yapan Veblen, sistemin kurumsal işleyişinde girişimcinin rolüne önem vermiştir. Sadece sistemin tarihsel gelişimi değil, girişimcinin sanayi kaptanlarından finans kaptanlarına dönüşümü, Veblen'in kurumsal analizi ve dolayısıyla iktisat sosyolojisi açısından önemlidir. Veblen, toplumların geçirdiği evrimi dört aşamada ele almıştır. Bunlardan ilki, neolitik dönemin yabanıl barışçı ekonomisi, ikincisi savaşıllığın hüküm

⁵ Yukarıda belirtildiği gibi, bu çalışmanın iktisat sosyolojisi temelinde Veblen'in alışkanlık üzerine düşünceleri Lawson'ın Veblen okumasına dayandırılmaktadır. Bu açıdan, Veblen'i Dewey ile birlikte ele alan ve alışkanlıkları eğilimler ve kapasite olarak belirten ve tekrar eden davranışlar olarak alışkanlıkları değerlendirmeyen Hodgson (2004 ve 2006) bu çalışmanın dışında tutulmaktadır.

sürdüğü ve aylak sınıfın ortaya çıktığı barbarlık dönemi, üçüncüsü, el işçiliği dönemi ve son olarak makine çağı olarak nitelendirilen modern çağın başlangıcıdır (Veblen, 1946). Veblen, “Ustalık İçgüdü” (*The Instinct of Workmanship*) (1946) adlı eserinde, kapitalizmin kökeninin el işçiliği çağına (*era of handicraft*) dayandığını belirterek, bu dönemde baskın içgüdünün çalışma içgüdü olduğu ve bunun toplumun düşünce alışkanlıklarını biçimlendirdiğini belirtir. Bir başka ifade ile, Veblen’de toplumsal evrim sürecinde teknoloji en önemli içsel değişkenlerden birisi olup, teknolojik gelişme, geçmişin sonucu geleceğin nedenidir. Veblen’de teknolojik gelişme, geçmiş düşünce alışkanlıkları sonucu ortaya çıkan toplumsal bir bilinç ve birikimin ürünü olup, ustalık içgüdü temelinde kollektif bir faaliyettir (Veblen, 1965). Kısaca, Veblen’de teknolojik değişim, esas itibarıyla toplumda yaygın olan düşünce alışkanlıklarının değişimidir ve teknolojik değişimin en önemli aktörü girişimci⁶dir.

Veblen’de ilk girişimci tipi olan sanayi kaptanları, sanayi devriminin başlangıcından 19.yy ortalarına kadar iktisadi gelişmeye önemli katkılarda bulunmuş olan yararlı birer “yaratık” (Griffen ve Karayiannis, 2002) olarak tanımlanır ve iktisadi gelişmeye en önemli katkısı “mülkiyet edinme” işlevidir (Veblen, 1964 (1914): 172-173). Eski tip girişimci olarak da tanımlanan sanayi kaptanları, ülkenin mevcut kaynaklarını mevcut teknolojik bilgi birikimi ile birlikte sanayi üretimine sokabilen kişilerdir (Veblen, 1965 (1921): 163). Bununla birlikte sanayi kaptanları, toplumun alışkanlıkları ve ihtiyaçlarına yönelik olarak yenilik yapma girişiminde bulunurlar ve bu yönüyle Veblen’de girişimci esasında toplumsal bir varlıktır. Veblen analizinde, yönetim tekniklerini de sanayi kaptanlarının çalışanı olarak tanımlamış ve her iki toplumsal sınıfın temel özelliğinin, çalışma içgüdü içinde olmaları olduğunu ileri sürmüştür.

Finans kaptanları ise, sanayi kaptanları ve yönetim tekniklerinden farklı olarak kazanç motivasyonu ile, bilgiyi ve yeteneklerini ticaretleştirilen özellikleri ile karşımıza çıkar (Veblen, 1965 (1921): 61). Finans kaptanları “maddiyat peşinde koşan” pratik yönetim özelliklerine sahip bireylerdir. Bu özellikleri dolayısıyla, üretim hacminin artırılması ve oranının yükseltilmesinin yanı sıra, ürünün en iyi ve en etkin şekilde nasıl dağıtılması gerektiği konusunda çalışmalarda bulunurlar (Veblen, 1965 (1921): 164). Finans kaptanlarının bir başka özelliği, kredi kullanımını artıracak yenilikleri bulması, kredi kanalını geliştirmesi ve yeni finansal ürünlerin ortaya çıkarılmasına katkı sunmasıdır (Veblen, 1975 (1904): 104-105). 20.yy da ortaya çıkan bu girişimci tipi, kazanç fırsatlarının ve kaynaklarının farklılığı anlamında sanayi kaptanlarından ayrılır. Finansal girişimcinin amacı, verimliliğin artırılmasından öte, satışların artırılmasına yöneliktir. Bu noktada temel niteliklerini ortaya koyduğumuz girişimcinin Veblen’in iktisat sosyolojisi açısından önemi, kurumsal değişimdeki rolü dikkate alınarak ortaya konulabilir.

Veblen’de girişimcinin niteliğinde ortaya çıkan bu değişim, daha önce de belirtildiği üzere, teknolojik değişmeye bağlı olarak evrilen düşünce alışkanlıklarının hem sonucu hem de nedenidir. Bu bağlamda, Veblen’de düşünce alışkanlıklarındaki değişimler, teknolojik ve kurumsal değişimlere, kurumsal değişimler de düşünce alışkanlıklarının ve girişimci tipinin değişmesine neden olmaktadır. Veblen’de kültürel bilgi birikiminin ve kollektif bilincin ürünü olan teknoloji, bu bağlamda sadece iktisadi bir değişken değildir. Veblen’e göre teknoloji, "kültürel bir olgudur" ve "sosyal bir süreçtir" (Veblen, 1946: 103). Teknolojik gelişme, "bireysel veya özel inisiyatif tarafından fark edilemez" (Veblen, 1946: 103). Teknolojik ilerleme toplumun kolektif teknik bilgi ve yeteneğine bağlıdır.

Toplumsal bilincin bütün olarak teknik eylemi oluşturma çabası; zaman içinde toplumun yapısını, kurallarını, kültürünü, kısaca kurumlarını oluşturur. Bu anlamda, Veblen’de toplumsal değişim temelde, kurumların toplumsal olarak oluş ve değişimini açıklamaya yöneliktir denilebilir. Bu oluşum, “...alışkanlığın bir sonucudur” (Veblen, 1909: 628). Kurumsal değişimde, öncelikli faktör olarak teknolojinin ele alınması, aslında teknik eylemi yaratan insanın içgüdüleri ile ilişkilidir. İnsanın içgüdüleri ise girişimcilik faaliyetlerini yansıtmaktadır. Bu çerçevede, Veblen’in kurumsal değişim kuramının temelini içgüdüler ve bununla bağlantılı girişimciler oluşturmaktadır. Veblen’e

⁶ Girişimcinin evrimi ve toplumsal değişim sürecindeki rolü konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Güler Aydın ve Araz, 2013.

göre, “insan davranışının birincil devinim unsuru, içgüdülerdir” (Veblen, 1946:1) ve kurumsal değişim, bireyin alışkanlıkları, kurumlar, sosyal koşullar, içgüdüler, toplumsal bilinç ve ortak bir geçmiş arasındaki karşılıklı etkileşimler sonucunda ortaya çıkar. Veblen'in sisteminde dinamik faktör teknolojik değişimdir ve Veblen, kurumsal değişimi gerçekleştiren unsurlar olarak insan davranışının belirleyiciliğine önem vermektedir. Veblen'in analizinde teknoloji, içgüdüler, alışkanlıklar ve kurumlar arasında karşılıklı ilişki sözkonusudur (Edgell, 2006). Hodgson'a göre, (Hodgson, 1997: 25) parçalar ve bütün, bireyler ve kurumlar karşılıklı olarak birbirini oluşturur, belirler ve hiçbirinin çözümsel bir önceliği yoktur. Hodgson aynı çalışmasında, toplumun bireylerden yoksun var olamayacağını, bireylerin de toplumsal gerçeklikte öncül olamayacağını söyler. Kısaca, bireyler hem toplumu oluşturur hem de toplum tarafından oluşturulurlar (Hodgson, 1997: 25). Buradan yola çıkarak, Veblen'de kurumsal değişimde girişimciliği yaratan ustalık içgüdüsünün etkili olduğunu, ancak tek başına belirleyici olmadığını, kurumsal değişim açısından teknoloji yanında, alışkanlıklar ve içgüdülerin birbiri üzerindeki karşılıklı etkileşiminin dikkate alınması gerektiğini söylemek mümkündür. Bu karşılıklı etkileşim bir yandan Veblen'in analizinin sosyal ontoloji ile olan bağına diğer yandan da iktisat sosyolojisinin temelini oluşturur.

3.3. Toplumların Evrimi ve İktisat Sosyolojisi

Veblen'de madde ve tin (*spirit*), teknoloji ve düşünce ontolojik olarak sosyal dönüşüm sürecinin birbirini karşılıklı olarak etkileyen unsurları olup, aynı zaman da Veblen'in iktisat sosyolojinin ipuçlarını da vermektedir. Teknoloji, yaratma içgüdüsünün sonucu ortaya çıkan düşünce alışkanlıkları ile karşılıklı etkileşim içinde olan bir faktördür. Veblen'de değişime neden olan unsurlar hem iktisadi hem de toplumsal nitelikteki değişkenler olup, birbirileri ile karmaşık bir ilişki içindedirler. Bu karmaşık ilişki sonucunda ortaya çıkan bütünsel dönüşüm, aynı zamanda Veblen'in Darwinci evrim teorisinin temelini oluşturur. Bu bağlamda, Veblen'in iktisat sosyolojisi, Veblen'in toplumların evrim sürecine dair açıklamalarında da karşımıza çıkmaktadır.

Veblen, *Instinct of Workmanship* (1946) isimli eserinde, kapitalizmin temellerini evrimsel bir çerçevede incelemiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, Veblen toplumsal evrim sürecini dört aşamada ele alır. Bu toplumsal aşamaların ayırt edici özelliği, tarihsel olarak kapitalizme doğru yönelen toplum yapısının aynı zamanda kültürel evrimini de ortaya koymasıdır. Örneğin, Veblen, kapitalizmin başlangıcı olarak gördüğü el işçiliği dönemini, çalışma içgüdüsünün baskın olduğu dönem olarak diğer aşamalardan ayırır. Bununla birlikte, aslında her toplumsal değişim dönemi, farklı toplumda farklı içgüdülerin hakimiyetine bağlı olarak tanımlanır. Bu bağlamda, Veblen'de iktisadi ve toplumsal değişim süreci, düşünce alışkanlıklarının değişmesi ile ilişkilendirilir (Veblen, 1946: 233-234).

İktisadi ve toplumsal evrim sürecinin en önemli unsuru teknolojidir ve Veblen teknolojiyi, kültürel bir unsur (*cultural phenomena*) ve sosyal bir süreç olarak tanımlar (Veblen, 1946: 103). Teknolojik gelişme bireysel ve özel bir girişimin ürünü olmayıp, toplumun kolektif bilgi birikimine ve yeteneklerine dayanır (Veblen, 1946:103). Teknolojik değişim ile birlikte toplumun içgüdü ve alışkanlıkları değişirken, bu içsel değişime neden olan temel faktörün kendisi yani teknoloji, toplumun geçmiş kültürel birikimini mirasıdır. Bir başka ifade ile, toplumsal evrim sürecinin temel unsuru ve iktisadi bir faktör olan teknoloji, esasında toplumsal alana ait kültürel bir kavramdır.

Veblen kapitalist toplum yapısını paranın iktisadi ve toplumsal yapıya hakim olduğu aşama olarak görür. Barbar toplumlarda kölelik, feodal unsurlar ve mülk edinme yaygındır. Tarihsel süreç, özel mülkiyet ile birlikte, insanlık tarihi, barışçıl toplumlardan barbarlık ve para kazanma güdüsünün hakim olduğu toplum yapılarına doğru evrilmiştir (Veblen, 1908, 528). Kökleri çalışma içgüdüsünün baskın olduğu el işçiliği döneminde bulunan kapitalist toplum yapısı, daha sonraki tarihsel dönemlerde servet edinme ve para kazanma güdüsünün başarı ölçütü haline geldiği bir yapıya dönüşmüştür. Veblen'in özel mülkiyete yaklaşımı antropolojiktir. Mülk edinme süreci, ilkel toplumlara, avcı ve toplayıcı aşamaya kadar gider. Barışçıl toplum aşamaların da bile kabile liderlerinin mal sahiplenme güdüsü ile hareket ettiği görülür (Diggins, 1977: 136). Sosyal evrim sürecini belirleyen unsur toplumda yaygın ve hakim olan içgüdünün ne olduğudur. Veblen (1899), ilkel toplumlarda çalışma içgüdüsünün yaygın olduğunu, buna karşın mülk edinmenin bir

biçimi olarak, kabile şeflerinin kadınları sahiplenmesini örnek verir (Veblen, 1973 (1899) :33). Mülk edinme süreci ile birlikte tarihsel olarak, çalışma içgüdüsünün yerini aylaklık almış ve bu süreç üretimin yerine gösteriş tüketimini koymuştur. Bir başka ifade ile, ilkel toplumlarda mülkiyete rağmen hakim olan barışçıl içgüdü ve üretim, kapitalist toplum aşamasına gelindiğinde yerini, aylaklığa ve gösteriş tüketimine bırakmıştır. Veblen'in her toplum aşamasında farklı biçimde sunduğu içgüdüleri baskın ve yaygın hale getiren unsur, bireyin toplumda kazandığını düşündüğü statüsüdür. Bu bağlamda, kapitalist toplumda gösteriş tüketimi bir yandan yabancılaşmaya⁷ yol açmakta diğer yandan da bireyin statüsünü artırdığı düşünüldüğünden, baskın bir davranış biçimine dönüşmektedir. Çalışmadan kazanmak, paradan para kazanmak, ihtiyacın ötesinde tüketmek, kapitalist toplumda bireyin aynı zamanda gücünü temsil etmektedir. Veblen kapitalist toplumu; çalışma içgüdüsünün kaybı ve bireyin gösteriş tüketimi ve aylaklık yaparak kendini yüksek bir sınıfa ait hissetmesi dolayısıyla eleştirir (Veblen, 1946). Toplumlara yabancılaşmadan koruyacak temel unsurun, barışçıl ve el işçiliği dönemine ait toplumlardaki çalışma içgüdü olduğu ileri sürer.

Yabancılaşma kavramı Veblen'in, Aylak Sınıf Kuramı (*The Theory of the Leisure Class, (1899) 1973*) ve Çalışma İçgüdü ve Endüstriyel Sanatlar (*The Instinct of Workmanship and the State of the Industrial Arts, (1914) 1946*) adlı çalışmalarında karşımıza çıkar. Bununla birlikte, Mülkiyetin Başlangıcı (*The Beginning of Ownership, 1898*) makalesinde de yabancılaşma kavramının izlerini bulmak mümkündür. Bir başka ifade ile, Veblen'de çalışma içgüdüsünün kaybının bireyin yabancılaşmasının en temel göstergesi olduğu ileri sürülebilir. Yabancılaşmanın bir türü olan gösteriş tüketimi yaklaşımları da hem iktisadi hem de toplumsal değişim sürecinin ürünü olması ve kavramsal olarak aynı zamanda sosyolojik olmaları bakımından Veblen'in iktisat sosyolojinin bir başka konusunu oluşturur.

Veblen'de yabancılaşmanın koşulları doğrudan özel mülkiyet ile ilişkilendirilmemektedir. Veblen mülkiyeti "öteki"lerden daha "güç"lü olma arzusu ile açıklar. Bu bağlamda Veblen'de gösteriş tüketimi, bireyin yabancılaşmasına yol açar (Veblen, (1914) 1946: 288). Gösteriş tüketimi bireyin toplumda kendini göstermesi ve zenginliğini sergilemesinde bir güç aracıdır (Veblen, (1914) 1946: 172-175). Bir başka deyişle tüketim, başkalarından üstün olmayı ifade etmekte, ihtiyaçtan bağımsız yapılan tüketim, üretmenin önüne geçerek, toplumda çalışmayı ve çalışma duygusunu değersizleştirmektedir. Görüldüğü gibi, esasında iktisadi bir davranış olan tüketim, Veblen'de neredeyse tümüyle sosyolojik bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer biçimde yabancılaşmaya yol açan çalışma içgüdüsünün kaybı da hem sosyolojik hem de antropolojik bir çerçevede sunulmaktadır. Toplumsal evrim sürecinin ürünü olarak ve teknolojik değişimle birlikte ortaya çıkan bu sonuçlar, iktisadi ve toplumsal alanın Veblen'de karşılıklı etkileşim içinde olduğunu göstermektedir. Veblen'de de, iktisadi alanın toplumsal alana gömülü olduğu ve çalışmalarının bu bağlamda iktisat sosyolojisinin konusuna dahil edilebileceği ileri sürülebilir.

4. Sonuç

Veblen'in analizinde alışkanlık, içgüdü, kültür, gösteriş tüketimi gibi kavramlarının aynı zamanda sosyolojik nitelikte olduğu göz önüne alınırsa, Veblen'in çalışmaları iktisat sosyoloji alanına dahil edilebilir. İktisadi ve toplumsal alan ait kavramlar kadar Veblen'i iktisat sosyoloji içinde düşünmeye yol açan bir başka etken kuşkusuz onun yöntemsel tercihidir. Bir başka deyişle, bir yandan kurumsal analize verdiği önem, diğer yandan da sosyal ontoloji ile ilişkili yöntemi Veblen'in iktisat sosyolojisi ile olan bağımlı güçlendirmektedir. Özellikle, Veblen'in evrimsel düşüncesi ve bu düşünce temelinde ortaya koyduğu toplum analizindeki yöntemin sosyal ontolojiye dayandığı ileri sürülebilir. Bu, aynı zamanda Veblen'de sosyal gerçekliğin doğasının ne olduğuna dair ipuçları vermektedir.

Sosyal gerçekliğin en önemli parçası insan ve onun toplumla olan ilişkisidir. Sosyal ontolojide, özellikle bu ilişkisellik dikkate alınır ve sosyal yapının bireysel faaliyetlerin ürünü olmasına karşın, sosyal yapı ve insanın birbirlerine indirgenemeyeceğinin altı çizilir. Bir başka dikkat çekici özellik, sosyal yapının ortaya çıkan (*emergent*) bir organizasyon olması ve sürekli olarak,

⁷ Yabancılaşma ve Gösteriş Tüketimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz: Güler Aydın ve Araz, 2017.

niyetli veya niyetli olmayan bir biçimde dönüşmesidir (Lawson, 2012: 373). Diğer bir ifade ile toplum insan eyleminin de bir ürünü olup, toplumdan insana ve insandan topluma bir etkileşim ve döngüsellik söz konusudur. İlişkisel sosyal ontoloji diyebileceğimiz bu yaklaşım ile Veblen'in kümülatif nedensellik anlayışı arasında bir ilişki kurmak ve bu ilişkiyi iktisat sosyolojisi ile ilişkilendirmek mümkündür.

Veblen'nin iktisat sosyolojisinin konusu olan alışkanlık ve içgüdü, toplumların evrimi ve girişimcilik kavramlarının temeli bu birikimli nedenselliğe dayanmaktadır. Veblen'in analizinde, toplum, birey, kurumlar birbirini etkileyen ve aynı zamanda birbirinden etkilenen kavramlardır ve aralarında bir öncelik ve süreklilik sıralaması yapmak ve nedensel bir ilişki kurmak mümkün değildir.

Veblen'de alışkanlık kavramı Pragmatik gelenekten farklı olarak tekrar eden davranışları ifade eder ve esasında içgüdü ile birlikte alışkanlık, Veblen'in toplum ve daha genel bir ifadeyle kurumsal analizinin temelini oluşturur. İçgüdülerin toplumsal yapıyı belirlememle birlikte, içinde bulunan kültürel yapı tarafından şekillendirildiği düşünülürse, kurumların yaygın düşünce alışkanlıklarının ürünü olduğu, birikimli nedensellik temelinde, kolektif insan eylemlerini kapsadığı ileri sürülebilir. Veblen'de kurumların temeli olan düşünce alışkanlıkları aynı zamanda sosyal ontolojinin öngördüğü toplumsal yaşamdaki ilişkiselliğin bir unsuru olarak düşünülebilir.

Veblen, kurumsal analizinde alışkanlık kadar önemli bir başka kavram girişimci ve girişimcinin tarihsel olarak evrimidir. Veblen'in girişimcisinin nitelik olarak sanayi kaptanlarından finans kaptanlarına evrimi toplumların geçirdiği dört aşamadan bağımsız düşünülemez. Bu iki girişimci tipini ayırt eden unsur, alışkanlıkları ve üretim sürecindeki motivasyonlarıdır. Aynı zamanda bir düşünce alışkanlığı değişimini ifade eden bu motivasyonlar, toplumsal evrim sürecinde teknolojik gelişme ile birlikte değişen düşünce alışkanlıklarından bağımsız düşünülemez. Bu bağlamda Veblen'de ilişkisellik sadece toplum ve insan eylemi düzeyinde değil, kavramlar arasında da gözlenir. Bu kavramsal ilişkiselliğin, Veblen'in iktisat sosyolojisinin ayırt edici özelliği olduğu ileri sürülebilir. Bir başka ifade ile Veblen'in analizinde teknoloji, içgüdüler, alışkanlıklar ve kurumlar arasında karşılıklı bir ilişki söz konusudur ve parçalar ile bütün, bireyler ile kurumlar karşılıklı olarak birbirini oluşturur, belirler ve hiçbirinin dizimsel bir önceliği yoktur.

Veblen'de toplumsal evrimle birlikte düşünce alışkanlıkları da değişir. Kapitalist toplumda çalışma içgüdüsünün yerini aylaklık ve paradan para kazanma eylemi almış ve Veblen bu durumu bireyin yabancılaşmasının en temel göstergesi olarak tanımlamıştır. Yabancılaşmanın bir türü olarak görülebilecek gösteriş tüketimi, aynı zamanda bireyin sosyal statüsü ile ilişkisi noktasında sosyolojik bir kavramdır. Bu ve benzer açıklamalar çerçevesinde, Veblen'in analizinde iktisadi alanın toplumsal alana gömülü olduğu ve analizinin temelini oluşturan alışkanlık, kurumlar, girişimci, tarihsel evrim, yabancılaşmanın her birinin birbiri ile ilişkisel olduğu görülmektedir. Bu yönüyle sosyal ontoloji ile tutarlı bir insan toplum ilişkiselliği yanında, Veblen'in analizinde kavramsal bir ilişkisellik de dikkat çekicidir.

Referanslar

- Archer, M. (1995). *Realist Social Theory: The Morphogenetic Approach*. Cambridge University Press, The UK.
- Archer, M. (2000). *Being Human: The Problem of Agency*, Cambridge University Press, The UK.
- Bhaskar, R. (1975). *Realist Theory of Science*. Leeds Books.
- Bhaskar, R. (1989). *The Possibility of Naturalism: A Philosophical Critique of the Contemporary Human Science*, Third Edition. London: Routledge.
- Davis, J. B. (2016). *Lawson on Veblen on Social Ontology*, Jamie Morgan (der.) "What is Neoclassical Economics?: Debating The Origins, Meaning and Significance", Routledge, London.
- Dewey, J. (1922). *Human Nature and Conduct: An Introduction of Social Psychology*, Henry Hold and Company, New York.

- Diggins, P.J. (1977). "Animism and the Origins of Alienation: The Anthropological Perspective of Thorstein Veblen", *History and Theory*, 16(2), 113-36.
- Durkheim, E. (1893) 1984. *The Division of Labor in Society*. New York: Free Press.
- Edgell, S. (2006). "Thorstein Veblen's Theory of Evolutionary Change", *American Journal of Economics and Sociology*, 34(3), 267-280.
- Hodgson, G. (1997). "Economics and Evolution and the Evolution of Economics" Reijnders J (der), *Economics and Evolution*, Cheltenham: Edward Elgar.
- Hodgson, G, (2004). "Veblen and Darwinism", *International Review of Sociology*, 14(3): 343-361.
- Hodgson, G, (2006). "What are Institutions", *Journal of Economic Issues*, XL(1): 1-25.
- Hodgson, G, (2007). "Instinct and Habit Before Reason: Comparing the views of John Dewey, Friedrich Hayek and Thorstein Veblen", *Advances in Austrian Economics*, 9: 109-143
- Griffen, R., A. Karayiannis (2002) "T. Veblen's Evolutionary Theory of Entrepreneurship", *History of Economic Ideas*, 10(3), 61-83.
- Güler Aydın D. ve B. Araz (2013). "Kapitalizmin Şövalyeleri ve Sanayi Kaptanları Üzerine" *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(2): 153-165.
- Güler Aydın D. ve B. Araz (2017). "Janus'un İki Yüzü: Yabancılaşma ve Gösteriş Tüketimi", *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 35(1): 1-18.
- Güler Aydın D. ve I. İmer (2017). "At the Crossroads of History and Theory: Weber, Schumpeter and Economic Sociology", *Panoeconomicus*, <http://doiserbia.nb.rs/issue.aspx?issueid=2794&AspxAutoDetectCookieSupport=1>,
- Güler Aydın, D. (2018). J.A Schumpeter'in İktisat Sosyolojisi: Emperyalizmler, Toplumsal Sınıflar ve Kurumsal Dönüşüm", *İktisat Sosyolojisi*, A. Eren ve E. Kırmızıaltın (der.), Heretik, Ankara.
- Lawson, T. (1997). *Economics and Reality*, London: Routledge.
- Lawson, T. (2003). *Reorienting Economics*, London: Routledge.
- Lawson, T. (2005). "The (confused) State Equilibrium Analysis in Modern Economics: An Explanation", *Journal of Post Keynesian Economics*, 27(3): 423-444.
- Lawson, T. (2009). "The Current Economic Crisis: Its Nature and the Course of Academic Economics", *Cambridge Journal of Economics*, 33: 759-77.
- Lawson, T. (2012). "Ontology and the Study of Social Reality: Emergence, Organisation, Community, Power, Social Relations, Corporations, Artefacts and Money", *Cambridge Journal of Economics*, 36: 345-85.
- Lawson, T. (2013). "Emergence and Morphogenesis: Causal Reduction and Downward Causation?", M. Archer (Der.), *Social Morphogenesis*: 61-84. Springer, Dordrecht.
- Lawson, T, (2015a), "Process, Order and Stability in Veblen," *Cambridge Journal of Economics*, 39(4), 993-1030.
- Lawson, T. (2015b). "A Conception of Social Ontology", S. Pratten, (Der.), *Social ontology and modern economics*: 19-53. London: Routledge.
- Latsis, J. (2010). "Veblen on the Machine Process and Technological Change", *Cambridge Journal of Economics*, 34(4), 601-615
- Martins, N. O. (2007). "Realism, Universalism and Capabilities", *Review of Social Economy*, 3: 253-78.

- Martins, N. O. (2014). *The Cambridge Revival of Political Economy*. London and New York: Routledge. Martins.
- Martins N. O. (2017). "Critical Ethical Naturalism and the Transformation of Economics", *Cambridge Journal of Economics*, 41: 1323-1342.
- Marx, K. ve Engels, F. (1848) 2014. *The Communist Manifesto*. Penguin Books, London: UK.
- Marx, K. (1857-58) 1973. *Grundrisse: Foundations of the Critique of Political Economy*. New York: Vintage Books.
- P. Vilfredo. (1916) 1963. *The Mind and Society: A Treatise on General Sociology*. 2 vols. New York: Dover.
- Parsons, T., and N. J. Smelser. (1956). *Economy and Society: A Study in the Integration of Economic and Social Theory*. New York: Free Press.
- Pratten, S. (2015). "The Scope of Ontological Theorising". S. Pratten (Der.), *Social Ontology and Modern Economics*, Routledge, London, 68-94.
- Polanyi, K. [1944] (1957). *The Great Transformation*. Boston: Beacon Hill.
- Schumpeter, J. A. (1943). *Capitalism, Socialism and Democracy*, George Allen and Unwin Ltd., London.
- Schumpeter, J. A. (1954). *History of Economic Analysis*. London Allen and Unwin.
- Schumpeter, J.A. (1991). "The Crisis of the Tax State", R. Swedberg (der.), *Joseph A. Schumpeter: The Economics and Sociology of Capitalism* içinde, N.J- Princeton: Princeton University Press, 99-140.
- Searle, J. R. (1995). *The Construction of Social Reality*. Penguin, London.
- Searle, J.R. (2010). *Making The Social World*, Oxford University Press. The UK
- Simmel, Georg. (1909). "The Problem of Sociology." *American Journal of Sociology*, 15(3): 289-320.
- Smelser, N. J. and R. Swedberg. (2005). "Introducing Economic Sociology." In *The Handbook of Economic Sociology*, Second Edition, eds. Neil J. Smelser and Richard Swedberg, 3-25, Princeton: Princeton University Press.
- Sombart, W. (1902). *Der Moderne Kapitalismus*. 3 vols. Leipzig: Duncker und Humblot.
- Sombart, W. (1930). *Die Drei Nationalkönomien. Geschichte und System der Lehre von der Wirtschaft*. Leipzig: Duncker und Humblot.
- Sombart, W. (1935). *Das ökonomische Zeitalter*. Berlin: Buchholz und Weisswange.
- Veblen, T.B. (1884). "Kant's Critique of Judgement" as reprinted in *The Collected Works of Thorstein Veblen*, Vol 10, Routledge, London.
- Veblen, T.B. (1898a). "Why is Economics Not an Evolutionary Science", *Quarterly Journal Of Economics*, 12, 4: 373-397.
- Veblen, T.B. (1898b). 'The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labor', as reprinted in *The Collected Works of Thorstein Veblen*, Vol 10, Routledge, London.
- Veblen T.B. (1899). The Theory of the Leisure Class, as reprinted in *The Collected Works of Thorstein Veblen*, Vol 1, Routledge, London.
- Veblen T.B. (1909). "The Limitations Marginal Utility", *Journal of Political Economy*, Vol.17 No.9, 620-636.

- Veblen T.B. (1946). *The Instinct of Workmanship: And the State of the Industrial Arts*, New York: The Viking Press.
- Veblen, T.B. (1964). "The Place of Science in Modern Civilization" in W. Mitchell (ed), *What Veblen Taught: Selected Writings of Thorstein Veblen, 1936*, New York: A.M. Kelley.
- Veblen, T.B. (1964). *Absentee Ownership and Business Enterprise in Recent Times*, New York: Augustus M. Kelley, Bookseller, 1923.
- Veblen, T.B. (1965). *The Engineers and The Price System*, New York: A.M. Kelley.
- Veblen, T.B. (1975). *The Theory of Business Enterprise*, New Jersey: A.M. Kelley.
- Veblen Thorstein. B. (1990). "The Preconceptions of Economic Science I-II-III", içinde *The Place of Science in Modern Civilization and Other Essays*, New York, Huebsch, (1919), 82-179.
- Waller, (1998). "The Concept of Habit in Economic Analysis," *Journal of Economic Issues*, vol. 22(1), pages 113-126,
- Weber, M. (1997). *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism* (translated by Zeynep Aruoba). İstanbul: Hil Yayın.

